

ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

А. А. Акушэвіч

«НАДПІСАННІ» ГЛАЎ
ЯК ТВОРЧАЯ СПАДЧЫНА ФРАНЦЫСКА СКАРЫНЫ

У артыкуле даследуюцца змешчаныя ў выданнях Францыска Скарыны «надпісанні» глаў біблейскіх кніг. Даказваецца выкарыстанне ў дадзеных творах паэтыкі біблейскага верша. Прапаноўваецца разглядаць «надпісанні» першадрукара як арыгінальную вершаваную частку яго творчай спадчыны.

Творчая спадчына Францыска Скарыны прадстаўлена такім своеасаблівым літаратурна-выдавецкім феноменам, як «надпісанні» глаў. Пад гэтым тэрмінам мы разумеем тэксты, якія пададзены ў выданнях першадрукара перад главамі Бібліі і коратка перадаюць іх змест. І. І. Первольф называе іх «загалоўкамі» [1, с. 125], а П. У. Уладзіміраў «тлумачэннем зместу главы», або «зместам главы» [2, с. 127–128]. Пры апісанні чэшскай Бібліі 1506 года ў адносінах да падобных тэкстаў А. С. Мыльнікаў ужывае слова *кантынуацыі*: «У тэксце і на палях змешчаны “кантынуацыі” (кароткі змест адпаведнай кнігі ў пачатку кожнага раздзела) і “канкардацыі” (указанне паралельных месцаў Старога і Новага Заветаў з перакрываваемымі спасылкамі)» [3, с. 265]. Аднак у сучасным скарыназнаўстве «надпісанням» нададзена адносна мала ўвагі. Яны не змешчаны ў самым поўным беларускім зборы твораў першадрукара, падрыхтаваным А. Ф. Коршунавым [4] і не вывучаюцца шырока ў выкладаемых курсах беларускай літаратуры. Да даследавання «надпісанняў» глаў як часткі літаратурнай спадчыны Францыска Скарыны звяртаўся Ю. А. Лабынцаў, які ў адпаведным артыкуле ацаніў уклад папярэдніх даследчыкаў, а менавіта І. І. Первольфа, П. У. Уладзімірава, А. В. Флароўскага, у вывучэнне дадзенага пытання і прааналізаваў названыя творы [1, с. 125]. Вучоны лічыць, што дадзеныя творы – «сувязное звяно паміж аўтарскай інтэрпрэтацыяй, выкладзенай у прадмове, суб’ектыўным аўтарскім і чытацкім разуменнем тэксту кнігі і іх аб’ектыўным тлумачэннем у свеце ўзаконенай традыцыі» [1, с. 126]. Ю. А. Лабынцаў адносіць «надпісанні» да «своеасаблівага літаратурнага жанру, які ў далейшым атрымаў развіццё ў асноўным у літаратурах пратэстанцкіх народаў» [1, с. 126]. У выданнях Францыска Скарыны дадзеныя творы адначасова выконваюць розныя функцыі, а менавіта – экзегезы, анатацыі, функцыю зместу і своеасаблівага паказальніка вобразаў ды сюжэтаў, а таксама асветніцкую і мнеманічную. Заўважым таксама, што ў асобных сучасных выданнях Бібліі прысутнічаюць «надпісанні» частак тэксту, якія называюць змест пэўнага фрагмента, напрыклад: [гл.: 5].

Асобны невялікі раздзел «надпісанням» глаў прысвячае ў сваёй кнізе «Францыск Скарына: жыццё і дзейнасць беларускага асветніка» (Мінск,

1990) Я. Л. Неміроўскі, які абапіраецца на вышэйцытаваную працу Ю. А. Лабынцава, аднак не ва ўсім згаджаецца з аўтарытэтным даследчыкам: «А. Лабынцаў залічыў да жанру надпісанняў і анатацыі цэлых кніг, што наўрад правамоцна. Скарына першапачаткова меркаваў змяшчаць такія анатацыі ўслед за прадмовамі. У кнізе Іова анатацыя вылучана ў спецыяльны раздзел, які мае загаловак “О житии светого Иова и о роде его выписуется”». Займае яна дзве старонкі і заканчваецца звесткамі аб колькасці глаў у кнізе.

У Прытчах Саламона агульная анатацыя, змешчаная пасля прадмовы, ужо значна скарачана. Пачынаючы з кнігі Ісуса Сірахава, выклад зместу кнігі ўводзіцца ў прадмову, а колькасць глаў называецца ў загатоўку перад асноўным тэкстам [6, с. 348–349]. Дадзеная навуковая дыскусія дазваляе выказаць меркаванне, што так званыя анатацыі патрабуюць асобнага вывучэння.

Вучоныя падкрэсліваюць таксама сувязь «надпісанняў» Скарыны з «надпісаннімі» ў чэшскай Бібліі 1506 года [1; 2; 6]. У гэтым сэнсе заслугоўваюць увагі наступныя высновы вядомага даследчыка XIX ст. П. У. Уладзімірава: «У Скарыны, пры ўсёй блізкасці да чэшскага арыгіналу 1506 года, з захаваннем у многіх выпадках чэшскіх выказаў, бачна імкненне да паўнаты. Над некаторымі главамі тэкст дапоўнены ў Скарыны лішнімі ўказаннямі на змест глаў. Гэтыя дапаўненні стаялі ў сувязі з прадмовамі Скарыны, у якіх ён галоўным чынам стараўся пазнаёміць чытачоў са зместам кнігі»* [2, с. 128]. Ю. А. Лабынцаў прыходзіць да думкі, што «надпісанні» з’яўляюцца арыгінальнымі творамі беларускага асветніка, што «гэта не проста перакладка вядомых ужо тэкстаў, а творчая перапрацоўка, асэнсаванне і ажыццяўленне самой ідэі стварэння падобных каментарыяў-“надпісанняў”» [1, с. 128]. У якасці аднаго з аргументаў вучоны прыводзіць пісьмовае выкарыстанне «надпісанняў» пры каменціраванні Астрожскай Бібліі 1581 года [1, с. 129–130]. Пры разглядзе пытання аб арыгінальнасці дадзеных твораў нельга пакінуць без увагі той факт, што пры рэалізацыі адной творчай задачы з прыцягненнем аднаго і таго ж матэрыялу і пры выкарыстанні аднаго і таго ж узору розныя аўтары незалежна адзін ад другога могуць атрымаць падобныя творы.

У адносінах да структуры «надпісанняў» і літаратурнай традыцыі, у рэчышчы якой рухаўся аўтар, Ю. А. Лабынцаў прыводзіць наступныя назіранні: «Архітэктанічна і графічна “надпісанні” заўсёды аддзелены ад астатніх тэкстаў. Пачынаюцца яны з ламбарда – невялікага простага малюнка-ініцыяла, роля якога, таксама як і іншых арнаментальных і графічных элементаў у кнігах Скарыны, строга акрэслена. Набраны “надпісанні” больш дробным шрыфтам, з адступам. У кожнай фразе строга зберагаецца прыныцп ключавага слова. А кожнае “надпісанне” ўключае ад трох да дзесяці такіх ключавых слоў-матываў. Утвараецца своеасаблівы літаратурны сюжэт-тлумачэнне, які стаяў на паграніччы паміж старой візантыйскай традыцыяй

---

* Пераклад на бел. мову мой. – А. А.

каменціравання і новай еўрапейскай герменеўтыкай, што нараджалася ў XVI ст. Аднак жа па сваіх літаратурных асаблівасцях, нейкаму ўнутранаму, глыбіннаму, амаль інтуітыўнаму гучанню “надпісанні” Скарыны ўсё ж бліжэй да традыцыі візантыйскай» [1, с. 127–128]. Вучоны выказваецца і наконт рытмізаванасці адпаведных твораў: «“Надпісанні” амаль заўсёды рытмізаваны. Улічваючы характэрныя рысы старой і новай еўрапейскай паэзіі, а таксама асаблівасці паэзіі ўсходняй, ад старажытнаблізкаўсходняй да старагрэчаскай і візантыйскай, можна выказаць меркаванне, што рытміка скарынаўскіх “надпісанняў” на першы погляд нябачная – гэта нейкі ўскладнены кангламерат, у аснове якога ляжыць рытміка біблейскіх старазапаветных кніг» [Там жа]. Сапраўды, «надпісанні» складаюцца з біблейскіх вобразаў і сюжэтаў адпаведнай главы Бібліі. Першадрукар творча асэнсоўвае і выкарыстоўвае іх згодна з функцыямі дадзеных твораў. Разам з тым нельга забывацца, што ў пачатку XVI ст. пытанне пра неабходнасць паэтычнага перастварэння Бібліі зноў, пасля вопытаў раннехрысціянскіх аўтараў III–IV стст., набыло вагу ў еўрапейскай літаратуры. Верагодна, што беларускі першадрукар, як і іншыя аўтары, зыходзіў пры стварэнні «надпісанняў» з думкі, што *паэзія можа быць свяшчэннай* [7, с. 95]. На карысць дадзенага меркавання выступаюць і наступныя акалічнасці: 1) першадрукар працаваў са Свяшчэнным Пісаннем, у тым ліку, верагодна, і на старажытнаўрэйскай, старажытнагрэчаскай і лацінскай мовах, што не магло не паўплываць на творчасць асветніка; 2) біблейскі тэкст для тагачаснага творцы заставаўся ўзорам; 3) «надпісанні» ў выданнях Скарыны вылучаны, што падкрэслівае іх статус асобнага твора; 4) першадрукар выкарыстоўваў тэрмін *стих* у адносінах да біблейскага тэксту, што гаворыць пра адпаведнае стаўленне да кніг Свяшчэннага Пісання (напрыклад, *Теже розделил есми вси псалмы на стихи по тому, яко ся в ыных языцех делить* [4, с. 18]); 5) у пачатку XVI ст. яшчэ не ўсталявалася пэўная сістэма беларускамоўнага вершаскладання, таму аўтары маглі прапаноўваць свае варыянты. Такім чынам, «надпісанні» глаў Францыска Скарыны можна лічыць спробамі вершатворчасці на грунце біблейскага вершаскладання. Пры такім падыходзе мы атрымліваем вялікую колькасць цікавых арыгінальных вершаваных твораў, у якіх дамінантнай з’яўляецца паэтыка біблейскага верша, што не выключае адначасовае выкарыстанне першадрукаром іншых сістэм вершавання. Варта адзначыць, што ёсць падставы разглядаць «надпісанні» Францыска Скарыны як варыянт рэалізацыі малітваслоўнага верша – «свабоднага несілабічнага верша цэлага шэрагу царкоўных малітваў і слаvasлоўяў, які знаходзіць найбольш выразную рытмічную структуру ў акафістах. Узыходзіць ён да візантыйскага верша, а ў канчатковым выніку – да біблейскага» (пераклад мой. – А. А. [8, с. 257]). Аднак актыўная і грунтоўная праца першадрукара з тэкстам Бібліі і стварэнне «надпісанняў» з біблейскіх кампанентаў, гавораць на карысць версіі аб перайманні Скарынам непасрэдна біблейскага верша. Для падмацавання высноў прывядзём прыклады «надпісанняў», якія на аснове аналізу запісаны страфічна (табл. 1).

Прыклады «надпісання» глаў

Тэкст «надпісання»	Назва кнігі Бібліі і нумар адпаведнай главы
О речах добрых, еже слюбуеть Бог дати полнящим закон его, и о речах злых, ими же грозит злым*.	Кніга Святарская, гл. 26
Иосиф жалуется отцу на братию свою, они же возненавидеша его. Иосиф сны видево, братии своей поведаетъ, а они змовилися на него. Отец послал и ко братии, а они продали его Ізмаилтяном.	Кніга Роду, гл. 37
Даниил Веля-кумира сказал и жерцев его погубил, и змия убил. Потом увержен бысть въ яму ко львом. Аввакум принесе ему обед, потом вытягнуша Данила из ямы.	Кніга Даніэля, гл. 14
Ерихон-град облягоша сыновѣ Израилевы. И седмаго дня узяша и сказиша и, людей всех погубиша. Толико одну жену Раав и дом ее соблюдоша.	Кніга Ешуа, гл. 6
О идолопоклонении. О познании Господа Бога сотворителя через речи сотворѣные от него, и о поругании тех, они же кланяются идолом.	Кніга Мудрасці, гл. 13
О похвале Илии-пророка, и о похвале Елисея-пророка, и о похвале Езехыя-царя, и о похвале Исаия-пророка.	Эклезіясціка, гл. 48
О похвале Симона сына Ониина, и покладается имя складателя книг сих.	Эклезіясціка, гл. 50
Жадаеть апостол Селунян, дабы молитву за него деяли. И навчаеть их, абы со безчинными и празнующими не прѣбывали.	2-і ліст да Тэсалонцаў, гл. 3

* Пры перадачы тэксту з арыгінала мы арыентаваліся на публікацыю А. Ф. Коршунава [4].

Навчае апостол Тімофея, яко имаг жити со всякими чины людскими, наиболее вдовами, старыми и младыми, и о попех.	1-ы ліст да Цімафея, гл. 5
--	----------------------------

Навуковае выданне «Franciszek Skoryna z Połocka: Życie i pisma» (Гнезна, 2007) змяшчае пераклады розных узораў творчай спадчыны беларускага першадрукара на сучасную польскую мову. Разам з прадмовамі, пасляслоўямі і гімнаграфіяй А. Наумаў і М. Вальчак-Мікалайчакова прывялі «надпісанні» да асобных раздзелаў кніг Бібліі, выдадзеных Францыскам Скарынам. Сярод тэкстаў такога тыпу ў польскім выданні вылучаецца «надпісанне» 19 раздзела «Кнігі Святарскай», якое П. У. Уладзіміраў лічыў «найбольш дапоўненым» [2, с. 128]. Калі «надпісанні» да «Кнігі Рут» [9, с. 74], «Кнігі Юдыт» [9, с. 85–86], «Кнігі Плач Ерамій» [9, с. 122] пададзены ўкладальнікамі як праявічныя тэксты, то «надпісанне» 19 раздзела «Кнігі Святарскай» перакладзена і надрукавана ў якасці вершаванага твора [9, с. 57]. Прывядзём арыгінальны тэкст «надпісання» 19 главы «Кнігі Святарскай», які на аснове аналізу і ўліку асаблівасцей «арфаграфіі» Скарыны падзелены на радкі.

О том, абы люди святы были,
отца и мать чтили.
Свята святили,
идолов не хвалили,
жертвы Богу приносили.
Милостыню делали,
не крали,
не лгали,
не присегали,
мзды не задерживали,
не проклинали,
глухому не злоречили,
слепому на пути не переказали,
на лица в суду не смотрели,
справедливѣ чинили.
И о иных многих заповѣдех Божиих.

Дадзены тэкст створаны на грунце біблейскага вершаскладання (біблейскі паралелізм, сугуччы слоў, паўтор часціцы *не*, выкарыстанне аднакаранёвых слоў (*святы – свята – святили*), ампліфікацыя). Таксама ў ім прысутнічаюць прыкметы дасілабічнага верша (няроўнаскладовасць, рыфма), імкненне да сілабічнага (асобныя радкі маюць аднолькавую колькасць складоў, рыфму) і сілаба-танічнага (калі разглядаць радкі верша паасобна, у іх можна вызначыць вершаваны памер, рыфма). Дадзеныя характарыстыкі дазваляюць паставіць гэты твор у адзін шэраг з вядомымі вершамі Скарыны з яго выданняў «Кнігі Ёва», «Кнігі Выхаду» і «Кнігі Эстэр».

Францыск Скарына быў аўтарам больш як аднаго «надпісання» з паслядоўным выкарыстаннем рыфмы. У дадзеных творах, прыведзеных ніжэй, прысутнічае выразная біблейская аснова, выяўляецца паэтыка біблейскага верша. Разам з тым пэўныя асаблівасці гэтых «надпісанняў» могуць адначасова быць расцэнены як элементы розных сістэм вершавання (рыфма, няроўнаскладовасць, супадзенне колькасці складоў і вершаваны рытм у асобных радках). Прывядзём праанансаваныя творы ў табл. 2.

Табліца 2

«Надпісанні» глаў, якія змяшчаюць паслядоўнае ўжыванне рыфмы

Тэкст «надпісання»	Назва кнігі і нумар адпаведнай главы
Племя Леувиево считается и натрое разделяется, служба Храмова им в руке падается, и что носить имели розказуется, а о искупе перворожденных.	Кніга Лічбаў, гл. 3
Кто имел на войну ходити и кто дома остати, и яко градов добывати, и древ плодовых не казити, но непотребные секати, и ими градов доставати.	Кніга Паўторанага Закону, гл. 20
Саломон иным обычаем в притчах говоритъ, и кажесть о сыну мудром и о безумном, о праведном и злом, о простом и развращенном. О любви и о ненависти, о добром языку и злом.	Кніга Выслоўяў, гл. 10
О непослушливом, о цари несправедливом и о добром, о мужу льстивом, о науце сына, о язычном и о гневливом, о течении статем, о праведном и о злом.	Кніга Выслоўяў, гл. 29
Мышления немилостивых жидов являеть. И о совѣте их, еже совещаща на Господа нашего Ісуса Христа повѣдаеть	Кніга Мудрасці, гл. 2
Души светых суть у милостиваго Бога, и о муках различных светых мученик, о воздании мзды людем злым. И о радости светых девъственик.	Кніга Мудрасці, гл. 3

<p>Поведаеть о чистом рожении людей праведных, о щастии справедливых. О старости, еже ест честна, но нѣдолговѣчна. О погибели нечестивых, и о смерти людей праведных.</p>	Кніга Мудрасці, гл. 4
<p>Иже пред Господем Богом празно не имама слубовати, а слубивши имама полнити. Во сны не веровати, Бога ся бояти, кривды иным не чинити, а сребра не любити.</p>	Кніга Эклезіяста, гл. 5
<p>Каковых приятелей имама искати и их любити. И яко добро ест добраго приателя имети, и от людей наученых мудрости и порады гледати, и о пожитку мудрости.</p>	Эклезіясціка, гл. 6
<p>Иже имама выстерагати ся женское льсти, и старых другов не опускати, и людем нечтивым не завидети, и с князем не товаришити, и с людми справедливыми пребывати.</p>	Эклезіясціка, гл. 9
<p>Имама собѣ один другому позычовати, теже без клопоту долги имама платити, о даянии милостыни, и приветливость указывати.</p>	Эклезіясціка, гл. 29
<p>О погребеніи Стефанове. О гоненіи Саулове. О проповеданіи Філиппове в Самарыи. О крещеніи Евнуха. О сошествии Святого Духа на поганы, и о Сімоне-волхве.</p>	Дзеі, гл. 8
<p>Навчаеть Іоан не согрешати, заповеди Господня блюсти, брата любити, плотския похоти отметати, ереси не послухати.</p>	1-ы ліст Яна, гл. 2
<p>Являеть апостол, иже во гресех не имама пребывати, но Христа в невинном житии наследовати, то ибо збави нас от грехов.</p>	Ліст да Рымлянаў, гл. 6
<p>Навчаеть апостол, яко не потреба ест обрезацца. И ни в чем Ветхому Закону повинуватися, и кажеть о делех плотских.</p>	Ліст да Галатаў, гл. 5

Велить апостол Христа наследовати во всем, добрые дела чинити, от злых ся воздержати, и яко имаеть муж с женою пребыти.	Ліст да Эфесцаў, гл. 5
Навчаеть апостол веры соединия, правого смирения, и всякого просвещения. И Тимофея Філіпписием прѣдставляетъ.	Ліст да Піліпцаў, гл. 2
Навчаеть апостол владыки, дабы о иных печу имели, от злого ся воздержали, доброе наследовали, на богатество не уповали.	1-ы ліст да Цімафея, гл. 6
Повѣдаеть апостол Тимофею о злых людех, и лъжеучителех, таковых имает обличати, а сам в вере Христове пребывати.	2-гі ліст да Цімафея, гл. 3
Поведаеть апостол Тіту, како имаеть навчати мужей старых, яко жен старых и яко младых, а яко поработающих.	Ліст да Ціта, гл. 2
Велить апостол нам о то мыслити, дабыхом нѣбесного покоя могли доступити.	Ліст да Гебраяў, гл. 4

Такім чынам, «надпісанні» глаў Францыска Скарыны варта разглядаць як спробы вершатворчасці на грунце біблейскага вершаскладання. Біблейскі тэкст прысутнічае ў названых творах першадрукара як у выглядзе вобразаў і сюжэтаў, так і на стылістычным узроўні (паэтыка біблейскага верша). Асобныя творы з’яўляюцца прыкладам складанага ўзаемадзеяння розных сістэм вершаскладання на этапе стварэння першых узораў беларускамоўнай паэзіі. «Надпісанні» глаў значна пашыраюць вершаваную спадчыну беларускага асветніка і папаўняюць фонд сярэдневяковай беларускай літаратуры.

ЛІТАРАТУРА

1. *Лабынцаў, Ю. А.* «Надпісанні» глаў як частка літаратурнай спадчыны Скарыны / Ю. А. Лабынцаў // *Спадчына Скарыны* : зб. матэрыялаў першых Скарынаўскіх чытанняў (1986) / уклад. А. І. Мальдзіс ; уступ. слова І. Я. Навуменкі. – Мінск : Навука і тэхніка, 1989. – С. 124–130.
2. *Владимиров, П. В.* Доктор Франциск Скорина : (Его переводы, печатные издания и язык) / П. В. Владимиров. – СПб. : [б.и.], 1888. – 351 с.
3. *Мыльнікаў, А. С.* «Біблія чэшская ў Венецыі друкаваная» / А. С. Мыльнікаў // *Франциск Скарына і яго час: энцыкл. давед. / рэдкал. І. П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]*. – Мінск, 1988. – С. 265.

4. *Скарына, Ф.* Творы : Прадмовы, сказанні, пасляслоўі, акафісты, пасхалія / Ф. Скарына ; уступ. арт, падрыхт. тэкстаў, камент., слоўнік А. Ф. Коршунава, паказальнікі А. Ф. Коршунава, А. В. Чамярыцкага. – Мінск : Навука і тэхніка, 1990. – 207 с.
5. Библия : Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета : в синодальном переводе с комментариями и приложениями. – М. : Российское библейское общество, 2006. – 2048 с.
6. *Немировский, Е. Л.* Франциск Скорина : Жизнь и деятельность белорусского просветителя / Е. Л. Немировский ; науч. ред. В. А. Чемерицкий. – Минск : Маст. літ., 1990. – 597 с.
7. *Pollmann, K.* Das lateinische Epos in der Spaetantike / Karla Pollmann // Von Goettern und Menschen erzahlen. Formkonstanzen und Funktionswandel vormoderner Epik / Joerg Ruepke (Hg.). – Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 2001. – S. 93–129.
8. *Тарановский, К. Ф.* Формы общеславянского и церковнославянского стиха в древнерусской литературе XI–XIII вв. / К. Ф. Тарановский // О поэзии и поэтике ; сост. М. Л. Гаспаров. – М., 2000. – С. 257–273.
9. Franciszek Skoryna z Połocka : Życie i pisma / pod red. A. Naumowa i M. Walczak-Mikołajczakowej. – Gniezno : Wydawnictwo Fundacji Collegium Europaeum Gnesnense, 2007. – 232 С.

The article examines the “superscriptions” to the Bible chapters that were included into F. Skaryna’s editions. It has been proved that these works of the first Belarusian printer use the principles of the Biblical poetry. It is proposed to consider the first printer’s “superscriptions” as the original verse part of his writing oeuvre.

Поступила в редакцию 29.06.15

А. М. Букатая

НАЦИОНАЛЬНАЯ СПЕЦИФИКА СОВРЕМЕННОЙ КИТАЙСКОЙ ПРОЗЫ

Данная статья посвящена выявлению национальной специфики современной китайской литературы в контексте мировой мультикультурной парадигмы. Современная китайская литература отличается культурным полифонизмом и представлена тремя компонентами. Она включает материковую прозу на китайском языке, прозу зарубежья на китайском языке и «пограничную» прозу преимущественно на английском языке. Консолидирующим фактором выступает национальная специфика, которая учитывает проблему идентичности, особенности национального менталитета, национального характера и др. Теоретической базой исследования являются работы Г. Д. Гачева, М. В. Глостановой, Н. К. Хузиятовой, статьи и интервью А. Н. Желоховцева, Гао Синцзяня и Мо Яня.

Для успешного взаимодействия наций и государств в современном мире необходимо изучение вопросов, касающихся этнопсихологии, национальной идентичности, национальной картины мира. Характеристиками, которые